

ANDRZEJ JĘDRAL

Warszawa

KSIEGA MIEJSKO-MYSŁOWSKA Z XVIII W. – OPIS ŹRÓDŁA

Przedmiotem niniejszego artykułu jest księga zawierająca zapisy posiedzeń władz miejskich Mysłowic, od 1769 r. określanych mianem magistratu.¹ Jej pełny tytuł, umieszczony na karcie tytułowej, brzmi: *Księga Miejsko Mysłowska w ktorej się Nowo Mieszczanie po odłożeniu Przysięgi na prawo Miejskie w Pisuią, y Akta ab [!] anno 1773 od roku 1771 Dnia 27 Grudnia*. Niżej będziemy posługiwać się skróconą formą tytułu *Księga miejsko-mysłowska*. Oryginał księgi znajduje się w Dziale Miejskim Centralnego Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach-Słupnej. Jej fragment został opublikowany w czasopiśmie „Życie Mysłowic”, przygotowany do druku przez p. Antoniego Piwowarczyka.²

Księga miejsko-mysłowska jest kontynuacją wcześniejszej księgi miejskiej Mysłowic, opracowanej i wydanej drukiem przez prof. Antoniego Barciaka.³

Na pierwszym miejscu spośród opracowań podobnych źródeł, głównie ze względu na podobieństwo miast, których dotyczą, oraz ich bliskość geograficzną wobec Mysłowic, należy wymienić *Protokolarz miasta Woźnik*, opublikowany przez L. Musioła i S. Rosponda,⁴ oraz *Akta miejskie Tarnowskich Gór od końca XVI do roku 1740*, wydane przez A. Kowalską.⁵ Poza tym wydano pozycje dotyczące miast spoza Śląska, niekiedy o podobnym statusie, lub większych, bardziej od Mysłowic oddalonych niż dwa poprzednie, znajdujących się obecnie w granicach Polski lub niegdyś stanowiących jej część. Należą tutaj m.in.: *Acta consularia civitatis Bidgostensis 1671–1675*,⁶ *Akta radzieckie rzeszowskie 1591–1634*⁷ oraz *Księga radziecka miasta Drohobycza*.⁸

Wbrew zamieszczonej na karcie tytułowej nazwie, interesujące nas źródło obejmuje zapisy z lat 1771–1780. Większość spraw zawiera się jednak w przedziale czasowym grudzień 1771–czerwiec 1774.⁹

¹ A. Sulik, *Historia Mysłowic do roku 1922*, Mysłowice 2000, s. 66.

² Informacje uzyskane dzięki uprzejmości p. Antoniego Piwowarczyka.

³ *Protokolarz albo „Czerwona księga Mysłowic”*, red. A. Barciak, Mysłowice 2002.

⁴ *Protokolarz miasta Woźnik*, oprac. L. Musioł, S. Rospond, Wrocław 1972.

⁵ *Akta miejskie Tarnowskich Gór od końca XVI wieku do roku 1740*, oprac. A. Kowalska, Katowice 1993.

⁶ *Acta consularia civitatis Bidgostensis 1671–1675*, cz. 1, oprac. Z. Guldon, R. Kabaciński, Bydgoszcz 1967, cz. 2, Bydgoszcz 1969.

⁷ *Akta radzieckie rzeszowskie 1591–1634*, oprac. A. Przyboś, Wrocław–Kraków 1957.

⁸ *Księga radziecka miasta Drohobycza*, oprac. H. Polaczówna, Lwów 1936.

⁹ Tekst *Księgi miejsko-mysłowskiej* został opracowany przez autora niniejszego artykułu i umieszczony w aneksie do pracy magisterskiej, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Jerzego Myszora, obronionej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie: A. Jędral, *Życie codzienne Mysłowic na podstawie księgi magistrackiej z lat 1771–1780*, Warszawa 2002.

Przy opracowywaniu tekstu posłużono się fotokopią oryginału, użyczoną przez ks. prof. Jerzego Myszora. Fotokopia zawiera reprodukcję okładki książki (brak na niej napisów, czy też znaków innego typu; można wnioskować, że źródło jest oprawione w skórę – okładka jest nieco zniszczona), karty tytułowej oraz właściwych kart, w liczbie 72 oraz 4 wpisów o charakterze luźnych notatek, odbitych na podkładzie z kart właściwych (dwie z nich odbite są na podkładzie z karty nr 7, a dwie pozostałe na podkładzie z karty nr 12). Karty posiadają własną paginację.

Zapiski, poczynawszy od karty nr 1, aż do karty nr 67, obejmujące okres od 27 XII 1771 do 27 VI 1774 r., prowadzone były w języku polskim. Nie do końca posiadają one układ chronologiczny. Ponadto w nagłówku do karty 48 widnieją słowa: „W Niesienie do Protokołu z aktów osobnych”, co w tym przypadku zdaje się usprawiedliwiać brak chronologii. Dzięki takiej informacji można ponadto przyjąć, że oprócz naszego źródła istniały jeszcze inne księgi miejskie, prowadzone równoległe przez magistrat. O takim stanie rzeczy świadczy również stwierdzenie pojawiające się w sprawie z 27 V 1774 r. (k. 64–65), gdzie magistrat potwierdza wysłuchanie przez siebie przysięgi świadka, „która Stoi w Protokule Zołtym wypisana [...]”.

Wspomniany brak chronologii może nasuwać przypuszczenie, że *Księga miejsko-mysłowska* posiadała charakter czystopisu, tj. notatki w niej się znajdujące nie były sporządzane na bieżąco. Być może wnoszono do niej co ważniejsze sprawy notowane np. w jakiegoś rodzaju brulionie.

Dwie spośród wspomnianych wcześniej czterech luźnych notatek, odbite na podkładzie z karty nr 7, pisane są po polsku, tą samą ręką, co reszta tekstu z lat 1771–1774. Dotyczą najpewniej długów poszczególnych mieszczan na rzecz miasta. Oprócz określenia daty ich powstania, trudno również ustalić, w jakiej kolejności wobec siebie powinny być one ułożone i czy jedna z nich może być kontynuacją drugiej.

Karty nr 80 oraz 81–82, pochodzące z 2 i 6 XII 1780 r., pisane są natomiast w języku niemieckim i już inną ręką niż teksty polskie. Spod pióra tego samego pisarza miejskiego (w tekście zwanego „notariuszem”) pochodzą dwie kolejne spośród wspomnianych już wcześniej luźnych notatek, odbite na podkładzie z karty nr 12. Widnieje na nich data 17 XI 1780 r. Stanowią one logiczną całość i dotyczą obecności mieszczan na pogrzebie pana Mysłowic, Wincentego Mieroszewskiego. W przeciwieństwie do kart 80–82, powyższe notatki pisane są w języku polskim.

W *Księdze miejsko-mysłowskiej* brakuje niektórych kart, są to karty o numerach: 9, 10, 13, 15, 16, 32, 33. Brakuje także pisanych w języku niemieckim kart nr 68–79, które zostały wycięte.¹⁰

Wobec faktu, iż karty nr 68–79 powstały właśnie w języku niemieckim, zastanawiającym wydaje się, że dwie notatki, bliskie czasowi powstania akt nr 80–82, a dotyczące lat późniejszych niż brakujące karty 68–79, pisane były po polsku.

Sprawy, których treść została zapisana w języku polskim, posiadają nagłówki pisane w sposób mieszany, tzn. przy użyciu słów łacińskich i polskich, po łacinie, przy użyciu słów łacińskich w transkrypcji polskiej (k. 49 i 50), po polsku oraz, w dwóch przypadkach, przy użyciu słowa niemieckiego (k. 5 i 63). W polskich tekstach występują liczne słowa i zwroty łacińskie, a także wyrazy niemieckie.

Tekst polski, jak i karty niemieckie nie zawierają wielu skreśleń – wszystkie znajdujące się w tekście dokonane zostały ręką piszących je notariuszy – Jana

¹⁰ Informacja uzyskana dzięki uprzejmości p. Antoniego Piwowarczyka.

Schuberta (dla kart w języku polskim) oraz Sarganka (brak w tekście imienia – dla kart niemieckich). Natomiast dość licznie występują podkreślenia naniesione ręką pierwszego ze wspomnianych pisarzy miejskich. Podkreślenia dotyczą przede wszystkim nagłówków lub ich części – w większości przypadków dat rocznych, a także formuł końcowych. Podkreśleniem zaznaczany bywa także koniec danego wpisu, np. orzeczenie magistratu lub jakaś szczególnie ważna z zanotowanych w tekście informacji. Podkreślano również – choć nie zawsze – cyfry paginacji kart lub liczby porządkowe, np. jeśli chodzi o listę osób przystępujących do licytacji. Także w przypadku spraw spornych, czy też oskarżeń o pomówienie, nagłówki określające wypowiedzi procesujących się stron zaopatrzone są w podkreślenie. Często też podkreślano ostatnie nazwisko z listy członków magistratu obecnych na danym posiedzeniu; było to z reguły nazwisko pisarza miejskiego.

Na kartach polskich występują także podkreślenia dokonane późniejszą ręką, ale już w znacznie mniejszej liczbie. W tekście obecne są również skróty: dotyczą one głównie waluty używanej wówczas w Mysłowicach. Występują także w przypadku nagłówków, gdzie najczęściej zastępuje się odpowiednim znakiem słowo „dzień” lub też skraca nazwę miesiąca, w którym dany zapis powstał. Formy skrócone występują także w tekście właściwym lub w formułkach końcowych – np. skracanie słowa „notarius” przy podpisie pisarza miejskiego, czy też skracanie imion bądź to członków władz miejskich, których nazwiska widniały pod danym aktem, bądź imion poszczególnych mieszczan występujących w danych sprawach. Po niektórych orzeczeniach magistratu występuje także skrót „LS” („locus sigilli”) wpisany w koło, co oznacza miejsce na pieczęć. Na niektórych z kart zauważamy również plamy pochodzenia atramentowego.

Treść księgi myślowickiej pozwala nam odtworzyć, chociażby w części, skład magistratu. Na jej kartach występują: burmistrz Jan Krupski oraz radny Sebastian Łubina (k. 1), landwójt Mateusz Jelonek, radny Maciej Miedniak, przysięgły Woch (Wojciech?) Tabak oraz pisarz miejski Jan Schubert (k. 3–4);¹¹ we wszystkich sprawach z pozostałych kart spisanych w języku polskim (k. 5–61) tworzyli go: burmistrz Andrzej Ratuszny, radny Daniel Leichter, landwójt Jakub Kempinski oraz wspomniany już pisarz miejski Jan Schubert. Co prawda na posiedzeniu spisanym na k. 61 nowym landwójtem został wybrany Sobiesław Grądziel, ale na kartach księgi jego nazwisko nie widnieje pod żadnym z następnym aktów, głównie z tego powodu, że nie było już później pod żadną z pisanych po polsku notatek wyszczególnionego grona, które owe sprawy rozpatrywało. Jedynie na k. 63 przy okazji poświadczenia faktu odebrania (27 IV 1774 r.) przez sołtysa imielińskiego z rąk burmistrza (zapewne Andrzeja Ratusznego) depozytu, złożonego przez (Antoniego?) Dzieszlowskiego – z przeznaczeniem na spłacenie długu za Michała Kucharskiego – wspomniano, że nastąpiło to w obecności pisarza (Schuberta) oraz radnego Daniela Leichtera. Natomiast pod koniec sprawy z 27 VI 1774 r. (karty nr 65 i 66) jest mowa o Danielu Leichterze jako o myślowickim burmistrzu. Może to prowadzić do wysunięcia przypuszczenia, iż przynajmniej podczas rozpatrywania dwóch ostatnich spraw, z kart 65–67 (obie pochodzą z 27 VI 1774 r.) – a być może również przez lata, których dotyczyły następne karty usunięte z naszego źródła – na czele władz miejskich stał właśnie Daniel Leichter. Natomiast na karcie nr 80, pisanej w języku niemieckim, magistrat składał się z: (Jana?) Krupskiego (bur-

¹¹ Jego imię występuje jedynie w końcowej części aktu z 8 XI 1773 r., przy okazji zawarcia intercyzy (umowy przedmałżeńskiej), zanotowanej na kartach nr 50–51.

mistrz?), (Daniela?) Leichtera (radny?), (Macieja?) Miedniaka (landwójt?) oraz pisarza miejskiego Sarganka. Identyczny skład władz miejskich występuje również na drugiej z luźnych notatek odbitych na podkładzie z k. nr 12 (oznaczonej przez nas literą „D”), pochodzącej z 17 XI 1780 r.

Pisownia nazwisk nie jest w naszym źródle jednolita; ponadto w przypadkach, kiedy występujący na jego kartach ludzie złożyli podpisy własnoręcznie, co występuje bardzo rzadko, pojawiają się różnice w pisowni nazwiska pomiędzy autografem, a jego zapisem dokonany przez pisarza miejskiego.

1. Księga miejsko-mysłowska na tle innych ksiąg podobnego typu

Poniżej skupimy się na podobieństwach i różnicach występujących pomiędzy *Księgą miejsko-mysłowską* a źródłami pochodzącymi z Woźnik i Tarnowskich Gór.

Protokolarz Woźnik, jako najstarszy, obejmuje lata 1483–1598, podczas gdy zapiski z Tarnowskich gór dotyczą lat 1597, 1700 i 1740, a w jednym przypadku występuje nawet sprawa z 7 VI 1770 r. (k. 9 v., s. 66–67), chociaż być może jest to po prostu błąd w druku. Na tym tle protokoły posiedzeń magistratu Mysłowic jawią się jako zabytek znacznie późniejszy (jak wiemy, dotyczą one okresu 1771–1780).

Fakt pewnej – momentami znacznej – różnicy czasowej między każdym ze źródeł zdaje się nie odgrywać większej roli, ponieważ funkcjonowanie władz miejskich w przeważającej większości ośrodków zarówno w Polsce, jak i na interesującym nas Śląsku (także w każdej z trzech powyższych miejscowości) było wtedy jeszcze oparte na wzorach prawa magdeburckiego. Ponadto bliskość położenia tych miast względem siebie, a także ich niewielkie rozmiary, zdają się jeszcze bardziej potwierdzać wzajemne podobieństwo.

Oczywiście, można by się zapewne doszukać pewnych formalnych różnic w charakterze tych zapisków, mogących wystąpić w zależności od stopnia posiadanego przez miasto samorządu oraz rodzaju urzędujących tam władz miejskich; należy tutaj zaznaczyć, że począwszy od XVI do końca XVIII w. istniała na Śląsku tendencja do ograniczania samodzielności miast, głównie przez właścicieli prywatnych, lecz również przez urzędników państwowych.¹² W przypadku Mysłowic, w latach, których dotyczy *Księga miejsko-mysłowska*, mamy do czynienia z połączeniem rady i ławy miejskiej w jeden urząd zwany magistratem; w Woźnikach podobny stan rzeczy zaistniał po znalezieniu się przez nie pod zwierzchnością pruską, czyli półtora wieku później niż lata, których dotyczy *Protokolarz miasta Woźnik*.¹³ Natomiast tekst pochodzący z Tarnowskich Gór to *Protokoły urzędu wójtowskiego* (ławy) oraz *Protokoły posiedzeń władz miejskich* (rady), co wskazuje, że oba urzędy istniały tam niezależnie od siebie i obradowały oddzielnie.

Ciekawą rzeczą jest, że księga myśłowicka obejmuje okres zaledwie 10 lat, a większość spraw – o czym była już mowa wyżej – zawiera się w przedziale czasowym grudzień 1771–czerwiec 1774. Zastanawiający wobec tego wydaje się fakt, że w ciągu niespełna 3 lat powstało aż 85 akt, podczas gdy np. protokolarz

¹² J. K w a k, *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI–XVIII w.*, Opole 1977, s. 77; A. S u l i k, *Historia Mysłowic do roku 1922*, Mysłowice 2000, s. 35, 66.

¹³ L. M u s i o ł, *Woźniki – Dzieje miasta od czasów najdawniejszych do połączenia z macierzą w roku 1922*, Opole 1971, s. 52.

Woźnik, obejmując prawie 120 lat, liczy niespełna trzy razy więcej spraw. Może to nas prowadzić do wniosku o mniej spokojnym charakterze myśłowiczian na tle mieszkańców dwóch pozostałych miast – zwłaszcza zważywszy (jak zobaczymy w poniższej tabeli 1) na większą liczbę spraw spornych i obyczajowych – a także być może o ich większej aktywności na niwie sądowniczej. Można również domniemywać, że w latach wcześniejszych, tak jak na przykład w czasach, których dotyczy protokolarz Woźnik, niektórych czynności prawnych nie prowadzono przed magistratem lub przynajmniej nie zawsze wpisywano je do ksiąg miejskich (przykład mogący o tym świadczyć znajdziemy zaraz poniżej, odnośnie do spraw z księgi woźnickiej, dotyczących kupna – sprzedaży). Wtedy znacznie większą ilość akt w *Księdze miejsko-myśłowskiej* można by tłumaczyć upowszechnieniem się pod koniec XVIII w. instytucji zapisywania spraw toczących się przed miejskimi urzędami w księgach miejskich.

Odnośnie do zawartości ksiąg, w niektórych przypadkach bardzo trudno jest ustalić, jaki właściwie dana sprawa ma charakter; aby ułatwić zadanie ich klasyfikacji, przyjęto podział na siedem widocznych w poniższej tabeli kategorii.

Kryterium spraw o długi, czy dotyczących obrotu ruchomościami i nieruchomościami wydaje się dość jasne. Do tej drugiej kategorii zaliczono umowy kupna, cesje – prawne przekazania majątku kupującemu, po otrzymaniu przez sprzedającego pełnej zapłaty – a także notatki mówiące o uiszczeniu należności za zakupione dobra. W Woźnikach zdarzały się także prośby o wpisanie do ksiąg już kupionych nieruchomości, tzn. umowy kupna nie były zawierane przed władzami miejskimi, ale dopiero później potwierdzane w ich obecności przez zainteresowane strony.

W przypadku długów, włączono w ich obręb wszelakie wpisy, mające przypominać na przyszłość o zaległościach finansowych jednych mieszczan wobec drugich, a także notatki o zapłaceniu długów przez wierzycieli oraz skargi na niepłacących dłużników, łącznie z domaganiem się zlicytowania ich majątku w celu otrzymania należności, jak to ma miejsce np. w księdze myśłowickiej.¹⁴

Jeśli chodzi o sprawy spadkowe, to zaliczono do nich (szczególnie w przypadku Woźnik) dobrowolne ugody, dotyczące spłacenia praw krewnych do dziedziczonych dóbr przez występującą przed władzami miejskimi osobę. Odnotowujemy również posunięcia mające na celu zabezpieczenie majątku dziedziczonego po rodzicach przez niepełnoletnie dzieci oraz wyznaczenie im przez władze miejskie opiekunów prawnych.¹⁵ W przypadku Myśłowic do kategorii spadków zaliczono także dwie sprawy ewidentnie sporne, ale dotyczące kwestii dziedziczenia po zmarłych osobach, co determinuje niejako ich zaliczenie do powyższej grupy.¹⁶

W przypadku spraw obyczajowych chodzi najczęściej o obmowę, pobicia lub zranienia, a także – w przypadku Woźnik (sprawa nr 73)¹⁷ – o cudzołóstwo, które w tym przypadku zdaje się wykraczać poza – jak zauważamy w innych miejscach – ramy pomówień (chodzi o oskarżenie przed panem, wójtem i radą pisarza z Siewierza o uwiedzenie dziewczyny, której – jak się zdaje – był opiekunem).

¹⁴ *Księga miejsko-myśłowska*, Akt z 27 VIII 1773 r., k. 43–44.

¹⁵ *Protokolarz miasta Woźnik...*, (wpis nr 119), s. 115, 116; *Księga miejsko-myśłowska*, Akt z 28 XII 1773, k. 57; *Akta miejskie Tarnowskich Gór...*, Akty z: 19 II 1700 r., k. 1 v., s. 47; 10 III 1700 r., k. 3, s. 50.

¹⁶ *Księga miejsko-myśłowska*, Akty z: 24 V 1773 r., k. 35; 27 V 1774 r., k. 64–65.

¹⁷ *Protokolarz miasta Woźnik...*, s. 94.

Mówiąc natomiast o darowiznach, należy zaznaczyć, że w księdze myśłowickiej nie występują one wcale. W Woźnikach odnotowujemy za to darowizny „czystego typu”, jak np. akty przekazania majątku na rzecz kościoła (wpisy: 1, 43, 46),¹⁸ czy darowizny dokonane pomiędzy mieszczanami (98, 131, 142)¹⁹ lub pomiędzy mieszczanami a panem (135, 234).²⁰ Przeważającą większość stanowią jednak czynności prawne dotyczące przekazania majątków przez teściów zięciom (14, 18, 24, 29, 39, 42, 60), rodziców córkom i ich mężom (103 i 109), a w jednym wypadku przez stryja bratankowi (22), w zamian za zapewnienie szacunku i mieszkania w przekazanym domu aż do śmierci (tzw. dożywocia).²¹ Mamy tu także do czynienia z jedną darowizną rodziców na rzecz syna, z zaznaczeniem jednak, że ma on spłacić prawa młodszego brata do otrzymanego majątku (23).²² Dostrzegamy też dwa przypadki rozporządzeń dotyczących ziemi, na wypadek śmierci właściciela (10, 13).²³ Napotykamy także – zarówno w Woźnikach, jak i w Tarnowskich Górach – przypadki podziału majątku przez rodzica między dzieci.²⁴

Tabela 1. Liczba i rodzaj spraw odnotowanych w księgach miejskich Myśłowic, Woźnik oraz Tarnowskich Gór

Rodzaje zanotowanych spraw	Kupno – sprzedaż	Długi	Spadkowe	Darowizny	Sporne	Obyczajowe	Notatki okolicznościowe	Ogółem
<i>Księga miejsko-myśłowska</i>	4	13	5	–	17	24	22	85
<i>Protokolarz miasta Woźnik</i>	80	14	89	26	–	19	17	245
<i>Akta miejskie Tarnowskich Gór</i>	22	49	11	5	15	8	41	151

Kolejne kryterium, jeśli chodzi o zapiski władz miejskich, to sprawy sporne. W Myśłowicach dotyczą one głównie konfliktów względem nieruchomości;²⁵ występuje ponadto jeden przypadek przyznania prawa bliższości, jeśli chodzi o ziemię (w przypadku gdyby posiadacz chciał ją sprzedać, wówczas druga strona sporu ma posiadać prawo pierwokupu).²⁶ Mowa także o nie wywiązaniu się przez teściową

¹⁸ *Protokolarz miasta Woźnik...*, s. 53, 78–80.

¹⁹ Tamże, s. 106, 121, 122, 127.

²⁰ Tamże, s. 123, 124, 167.

²¹ Tamże, s. 60, 61, 63, 64, 67, 68, 70, 76–78, 88, 109, 111, 112.

²² Tamże, s. 67.

²³ Tamże, s. 58–61.

²⁴ *Akta miejskie Tarnowskich Gór...*, Akt z 29 III 1700 r., k. 4 v., s. 53, 54; *Protokolarz miasta Woźnik...*, (wpis nr 115), s. 114, 115.

²⁵ *Księga miejsko-myśłowska*, Akty z: 17 IX 1772 r., k. 2–3; 27 XII 1773 r., k. 5; 27 XII 1773 r., k. 7; 3 II 1773 r., k. 14; 11 VI 1773 r., k. 38; 16 VI 1773 r., k. 38; 15 XII 1773 r., k. 52–53.

²⁶ Tamże, Akt z 27 XII 1773 r., k. 8.

z umowy zawartej w intercyzie (miała przekazać zięciowi plac pod budowę domu),²⁷ zatargach międzysąsiedzkich²⁸ oraz kłótni między braćmi.²⁹

W księdze woźnickiej natomiast brak wpisów, które można by jednoznacznie włączyć do kryterium spraw spornych: najczęściej występują bowiem gotowe orzeczenia – wyroki w sprawach, które noszą taki charakter, ale dotyczą przede wszystkim spadków, spraw o długi, obmowę itp.

Jeśli chodzi o Tarnowskie Góry, to powyższy typ zapisów obejmuje kwestie zajęcia mienia,³⁰ sporu o przeniesienie gospody czeladniczej,³¹ zarzutu kupna kradzionych rzeczy,³² pomocy w ucieczce chłopu pańszczyźnianemu i kupna od niego kradzionych rzeczy,³³ oskarżenia przez cech kuśnierzy człowieka spoza miasta o bezprawne sprzedawanie czapek,³⁴ protestu księdza wobec decyzji kantora o odejściu,³⁵ sporów sąsiedzkich,³⁶ pretensji o sprzedaż z pominięciem prawa pierwszeństwa,³⁷ i na koniec protestu powoda wobec nie stawienia się pozwanego na rozprawę oraz prośby o obciążenie go kosztami postępowania.³⁸ Do grona powyższych spraw wliczono również jedną o charakterze karnym,³⁹ zawierającą konsekwencje (m.in. w postaci kary więzienia) wyciągnięte wobec mieszczanina – katolika za jego niedbały i lekceważący stosunek wobec procesji na Boże Ciało.

Mianem notatek okolicznościowych określono sprawy bardzo różniące się pod względem jakościowym. Tworzą one niejako zbiór wszelkich wpisów, które trudno przyporządkować do pozostałych kategorii. Postaramy się prześledzić z grubsza ich treść dla każdej z trzech pozycji.

W zapiskach z Woźnik, na ogólną liczbę 245, zanotowano 17 takich spraw. Dotyczą one wymian (2 przypadki – są to sprawy nr 89, 158),⁴⁰ pożyczki (116),⁴¹ zastawu mienia (78);⁴² występują także ugody (2 przypadki: 37, 68), okoliczności, których zawarcia nie są dla nas jasne;⁴³ jedno oświadczenie o poniechaniu dalszych pretensji w jakiejś sprawie, której przedmiotu na podstawie tekstu nie możemy wywnioskować (88)⁴⁴, oraz umowa zawarta przed panią miasta, a dotycząca sołtysostwa w podwoźnickiej wsi, na wypadek zniszczeń, mogących jej dotknąć bądź na skutek wojny, bądź ze strony pana (44).⁴⁵ Do tej samej kategorii należą także takie sprawy, jak rozkaz księcia opolskiego, aby wpisać do ksiąg wszystkich

²⁷ *Księga miejsko-mysłowska*, Akt z 3 II 1773 r., k. 14.

²⁸ Tamże, Akt z 16 VII 1773 r., k. 39, 40.

²⁹ Tamże, Akt z 28 IX 1773 r., k. 45, 46.

³⁰ *Akta miejskie Tarnowskich Gór...*, Akty z: 29 III 1700 r., k. 4 v., s. 53; 3 V 1700 r., k. 7–7 v., s. 61, 62; 5 V 1700 r., k. 8, s. 63; 1 IX 1740 r., k. 415–415 v., s. 143, 144.

³¹ Tamże, Akt z 25 I 1740 r., k. 358 v.–360, s. 99–101.

³² Tamże, Akty z: 10 II 1597 r., k. 4, s. 29, 30; 20 III 1700 r., k. 3 v.–4, s. 52.

³³ Tamże, Akt z 7 VI 1770 r., k. 9 v., s. 66, 67.

³⁴ Tamże, Akt z 24 IX 1700 r., k. 21, s. 88, 89.

³⁵ Tamże, Akt z 25 I 1740 r., k. 356, s. 98.

³⁶ Tamże, Akty z: 19 IX 1740 r., k. 418 v., s. 148; 26 IX 1740 r., k. 420 v., s. 150, 151.

³⁷ Tamże, Akt z 19 VII 1700 r., k. 13, s. 73.

³⁸ Tamże, Akt z 24 III 1700 r., k. 4, s. 53.

³⁹ Tamże, Akt z 17 VI 1700 r., k. 11–11 v., s. 70–72.

⁴⁰ *Protokolarz miasta Woźnik...*, s. 101, 102, 134, 135.

⁴¹ Tamże, s. 115.

⁴² Tamże, s. 96, 97.

⁴³ Tamże, s. 75, 76, 92.

⁴⁴ Tamże, s. 101.

⁴⁵ Tamże, s. 79.

mieszkańców Woźnik posiadających prawo miejskie (52),⁴⁶ zapis dotyczący należności poszczególnych mieszczan z tytułu opłat miejskich (53),⁴⁷ odnotowanie wydatków urzędników miejskich na „oprawę kościelną” (zapewne chodzi tu o renowację kościoła: 143, 144),⁴⁸ fakt wniesienia opłat na rzecz kościoła przez kilku mieszczan (110),⁴⁹ stawienie się przed władzami miejskimi poręczycieli za osoby nowo przyjęte do prawa miejskiego (4),⁵⁰ a także zobowiązanie jednego z mieszczan co do płacenia określonego czynszu na rzecz miasta (127),⁵¹ czy zapis pewnej kobiety, świadczący, że ktokolwiek obejmie w posiadanie po jej śmierci należący do niej obecnie majątek, ma płacić miastu określony czynsz (118).⁵² Znajduje się tutaj także postanowienie ustępującej rady, aby każda następna, zdając swój urząd, pozostawiała pewną sumę pieniędzy na potrzeby miasta (106).⁵³

Jeśli chodzi o Tarnowskie Góry, to w kategorii notatek okolicznościowych, których jest znacznie więcej niż w przypadku Woźnik (nie 17, ale już 41), znajdują się m.in. różne rozporządzenia rady, np. na temat konieczności prowadzenia danej sprawy, pożyczki udzielonej przez radę, ustanowienia nowego leśniczego,⁵⁴ wyboru przedstawicieli gminy do prowadzenia rozmów z hrabią w celu zawarcia ugody,⁵⁵ czy postanowienia dotyczące dzierżaw miejskich⁵⁶ lub notatka o przekazaniu miastu młyna przez urzędy wyższej instancji.⁵⁷ Mamy tu także zapisy na temat umów ślubnych,⁵⁸ zaręczyn,⁵⁹ przyjęć do prawa miejskiego,⁶⁰ wpisy o zdaniu rachunków przez kasjerów miejskich za dany rok,⁶¹ wydanie „listów urodzenia” (zaświadczeń o pochodzeniu z prawego łoża),⁶² kontrakt miasta z murarzem,⁶³ zdanie przez cechy „rachunków” do zatwierdzenia przez radę,⁶⁴ prośby o ustalenie przez radę kuratora (opiekuna, występującego w czynnościach prawnych w imieniu kobiety),⁶⁵ czy też sprawa o charakterze wręcz przeciwnym, mianowicie zwolnienie przez sieroty swoich dotychczasowych opiekunów z ich obowiązków.⁶⁶

Notatki okolicznościowe, jeśli chodzi o *Księgę miejsko-mysłowską*, składają się z zestawienia osób przyjętych do prawa miejskiego,⁶⁷ wpisu dotyczącego zawarcia kontraktu z majstrem na wykonanie kotła do browaru miejskiego,⁶⁸ a potem

⁴⁶ *Protokolarz miasta Woźnik...*, s. 82, 83.

⁴⁷ Tamże, s. 83, 84.

⁴⁸ Tamże, s. 127, 128.

⁴⁹ Tamże, s. 112.

⁵⁰ Tamże, s. 55.

⁵¹ Tamże, s. 120.

⁵² Tamże, s. 115.

⁵³ Tamże, s. 110, 111.

⁵⁴ *Akta miejskie Tarnowskich Gór...*, Akt z 17 II 1700 r., k. 1, s. 46, 47.

⁵⁵ Tamże, Akt z 25 XI 1700 r., k. 21 v., s. 90, 91.

⁵⁶ Tamże, Akt z 21 VII 1700 r., k. 13 v.; s. 73, 75.

⁵⁷ Tamże, Akt z 29 IV 1700 r., k. 6, s. 58.

⁵⁸ Tamże, Akt z 10 III 1700 r., k. 2 v., s. 49, 50.

⁵⁹ Tamże, Akt z 27 IX 1700 r., k. 15 v., s. 79.

⁶⁰ Tamże, Akty z: 11 VI 1700 r., k. 10 v., s. 69; 10 XII 1700 r., k. 23 v., s. 93.

⁶¹ Tamże, Akt z 5 VIII 1700 r., k. 14 v., s. 77.

⁶² Tamże, Akty z: 14 X 1700 r.; 15 X 1700 r., k. 24 v., s. 93.

⁶³ Tamże, Akt z 15 II 1740 r., k. 365, s. 108.

⁶⁴ Tamże, Akty z: 7 III 1740 r., k. 369 v.–370 v., s. 111, 112; 18 III 1740 r., k. 371 v., s. 113; 28 III 1740 r., k. 377–377 v., s. 115–118.

⁶⁵ Tamże, Akty z: 18 V 1740 r., k. 396, s. 132; 20 V 1740 r., k. 398, s. 132.

⁶⁶ Tamże, Akt z 4 V 1700 r., k. 7 v., s. 62, 63.

⁶⁷ *Księga miejsko-mysłowska*, Akt z 27 XII 1771 r., k. 1.

⁶⁸ Tamże, Akt z 23 IX 1772 r., k. 3.

notatki o jego odebraniu,⁶⁹ kilku licytacji,⁷⁰ rozporządzeń dotyczących dzierżaw dóbr miejskich,⁷¹ intercyzy,⁷² rozgraniczenia łąki od stawu, dokonanego przez magistrat,⁷³ postanowienia dotyczącego uregulowania kwestii pieczenia chleba w Mysłowicach,⁷⁴ a także sprawy wyboru nowego wójta i jego zatwierdzenia przez przedstawiciela władz pruskich.⁷⁵ Do notatek okolicznościowych zaliczono również dwa z owych czterech luźnych wpisów, o których była mowa na początku artykułu, przy okazji opisu źródła, mianowicie te pochodzące z 1780 r.

Jak widzimy na podstawie powyższych informacji, sprawy zawarte w protokołach posiedzeń władz miejskich każdej z trzech powyższych miejscowości dotyczą wszystkich sfer życia ich mieszkańców, związanych zarówno aktami prawnymi dotyczącymi zmiany właścicieli przedmiotów, bądź nieruchomości, przez zobowiązania finansowe, spory i niesnaski sąsiedzkie, sprawy obyczajowe – głównie pod postacią wykroczeń na tym tle – aż do najmniej licznych spraw karnych lub wręcz kryminalnych. Zauważamy także, że istnieją pomiędzy poszczególnymi pozycjami pewne różnice w zawartości. W księdze myślowickiej na przykład nie spotykamy żadnych przykładów darowizn, w księdze woźnickiej zaś – żadnych przypadków spraw spornych. W żadnym z trzech miast nie występują także sprawy o kradzież w sensie ścisłym, najwyżej tylko pomówienia dotyczące tego rodzaju wykroczeń lub, jak w Tarnowskich Górach, trzy skargi dotyczące kupna przez powoda kradzionych rzeczy. Również jeśli chodzi o inne kategorie spraw, występują spore różnice w ich liczebności, w zależności od ośrodka miejskiego. Największe dotyczą oczywiście grupy notatek okolicznościowych, co wynika już z samego charakteru owych zapisów, jako zbioru wszelkich wpisów, które trudno przyporządkować do pozostałych kategorii. W tej sytuacji trudno jest w jakikolwiek sposób usystematyzować powyższe dane w pewien logiczny system zależności, dotyczący występowania poszczególnych kryteriów spraw, lecz na pewno obraz społeczności miejskiej, który wyłania się dzięki dokonanemu zestawieniu, może być pomocny w zrozumieniu pewnych aspektów codziennego życia niewielkiego miasta w ubiegłych wiekach.

Mimo podjętych starań, jak dotąd nie udało się opublikować księgi, która z pewnością, ze względu na swą treść, zasługuje na rozpowszechnienie, zwłaszcza w wśród historyków zajmujących się regionem pogranicza polsko-niemieckiego.

⁶⁹ *Księga miejsko-mysłowska*, Akt z 10 X 1772 r., k. 4.

⁷⁰ Tamże, Akty z: 17 II 1773 r., k. 18–19; 12 V 1773 r., k. 30; 21 V 1773 r., k. 31; 26 V 1773 r., k. 31; 22 I 1774 r., k. 58 r.; 28 I 1774 r., k. 58; 31 I 1774 r., k. 59.

⁷¹ Tamże, Akt z 29 IV 1773 r., k. 26–27.

⁷² Tamże, Akt z 8 XI 1773 r., k. 50–51.

⁷³ Tamże, Akt z 12 XI 1773 r., k. 56.

⁷⁴ Tamże, Akt z 9 II 1774 r., k. 61.

⁷⁵ Tamże, Akt z 16 III 1774 r., k. 61.